

Nacionalizmus és nemzet

A nacionalizmus a nemzetté válás ideológiája, ezért a hatalom és a legitimitáció forrásának a nemzetet ismeri el. A nacionalizmus szempontjából az ideális állam a homogén nemzetállam, ami történelmi okokból gyakorlatilag megvalósíthatatlan. A mai, modern nemzetállamok általában többnemzetiségűek. A nacionalisták számára a nemzeti identitás fontosabb bármely más csoporthoz való tartozásnál, de sokszor az egyéni érdeknél is meghatározóbb. Ezzel szemben a liberalizmus egyik meghatározó eleme az individualizmus és az egyéni szabadság hangsúlyozása: az egyén elsődleges szerepe bármely közösséggel szemben.

A nacionalizmus a politikai gondolkodásmódnak az a fajtája, amelyik a nemzeti tulajdonságokat többre becsüli – de minimum egyenrangúnak tartja – más nemzetek hasonló jellegzetességénél. A nacionalisták a nemzeti eszméket és a nemzeti érdeket védő személyek vagy különböző szervezetek. Ellenfelei a jogvédő jellegű nacionalizmust szívesen keverik össze a sovinizmussal, ami már a nacionalizmusnak egy szélsőséges, más népek ellen irányuló változata.

A nacionalista felfogás szemben áll az univerzalizmussal is. Ez az emberiség morális egységét hirdeti, a köteleességek és jogok ugyanazok, minden történelmi és kulturális jelleg, képződmény csak másodlagos lehet. Ezzel szemben a nacionalizmus meghatározó eleme az ön meghatározás és az elhatárolódás másoktól, de ez nem jelenti a humanista értékek megtagadását. A nemzet egyéni karakterrel és jellegzetességgel bír. Az elhatárolódás eléggé nyilvánvalóvá teszi a liberalizmustól való lényeges különbséget.

Mindkét ideológiáról elmondható, hogy sajátos helyzetben van. A nacionalizmust - az univerzális és a liberális erők - ma már tévesen, szinte csak megbélyegzésre használják. Az aligha vitatható, hogy a nacionalizmus komoly felhajtó

és szervező erő, amíg a nemzetté válásról vagy az önálló nemzetállam létrehozásáról van szó, de a kormányzásról és a gazdaságról nem igazán léteznek kimondottan nacionalista dogmák. A nacionalizmus ennek ellenére a különböző közösségek összetartó és megtartó ereje. Az új nemzeti(ségi) törekvések, a független nemzetállamok megalakításának kísérlete, illetve az autonómia iránti jogos igények eszmei alapja is a nacionalizmus. A liberalizmus alapelvei és értékei ma már a parlamentáris demokráciák és a jogállamok alapjait alkotják, ezért a liberális politikai szervezetek többnyire a liberalizmus szélsőséges, extrém - sokszor közösségellenes - változatát képviselik világszerte. Gazdaságpolitikában Joseph Stiglitz és Milton Friedman nézeti nyomán a '70-es években jött létre a neoliberalizmus, aminek hatására jellemző, hogy a '90-es években a szociáldemokrata Tony Blair és Gerhard Schröder is neoliberalis gazdaságpolitikát folytatott, de ez sem járt együtt a liberalizmus ideológiájának újjászületésével.

Külön érdekesség, hogy korábban - a Kárpát-medencében - a nemzetállam és a kisebbségek problémájának megoldásában mindkét ideológia elbukott. A Monarchia idején a magyarok által képviselt, az etnikailag semleges, egy politikai nemzetet hirdető liberális elv, az azonos egyéni szabadságjogok, valamint a nemzetiségek számára a nyelvük és kultúrájuk ápolását biztosító lehetőségek nem bizonyultak a nacionalista nemzetiségek számára elégségesnek, ezért az első világháború után az ország egyben tartására már nem volt lehetőség. A határon túlra került magyarok helyzetét éppen a nacionalista szemmel néző - bosszúsomjas - volt nemzetiségek tették elviselhetetlenné. Elzárkóztak az autonómia törekvésektől, és az erőszakos asszimilációt szorgalmazták. Az úgynevezett kisantant államok a nemzetközi szerződésekből rögzített

kötelezettségeiknek sem tettek eleget. Ettől függetlenül a nemzeti kisebbségek megléte önmagában biztosítja a nacionalizmus fennmaradását.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a nacionalizmus végső célja és értelme a nemzet létrehozása és megtartása. Tellér Gyula szerint „A nemzet önérték, istenadta entitás és hasznóérték is. A nemzet ugyanis a közös javaknak: a haza földjének, tájainak, a kultúra kincseinek, a műemlékeknek, a múzeumoknak, az irattáraknak-levéltáraknak, a nemzet kultúrájának, mindezek reprodukciós intézményeinek (család, iskola, sajtó, színház, irodalom, társadalmi szervezetek, akadémiák, pártok, egyházak stb.) s ezen keresztül a nemzet tagjainak védelmezője. Megítélésem szerint nemzeti identitást csak egyetlen nemzet tagjaként lehet átélni. A többszörös identitás fikció.” (Európa fényben-homályban, Nagyvilág, 2004. augusztus)

A nemzet tehát egy történelmileg kialakult emberi közösség, amelyet a közös nyelv és terület, a gazdasági élet, valamint a kultúrában megjelenő közös érzelmi-lelki tartalmak kapcsolnak össze.

Valószínűleg ez az oka annak, hogy a nemzeti identitás nélküli egyének jelentős része komoly identitás-zavarban szenved, ami negatív módon befolyásolja személyiségük emocionális-mentális részét.

A legegyszerűbb definíció szerint nemzetállamról akkor beszélünk, ha a nemzet és az államhatárok egybeesnek, és így a lakosságuk etnikailag többé-kevésbé homogén. Manapság az államok többsége nemzetállamként működik, főleg Európában, de homogén nemzetállamok helyett általában csak több nemzetiségű nemzetállamokról beszélhetünk. Stein Rokkan négy szakaszban foglalja össze a nyugat-európai nemzetállamok fejlődését. Először a politikai-gazdasági és kulturális egységesülés csak az elitek szintjén történik meg. (A középkortól a francia forradalomig.) Később a tömegek is a közös identitás részévé válnak, a kötelező oktatásnak és a sorkötelezettségnek köszönhetően, ráadásul a média már tömegeket szólít meg, amelyek részéről immár lehetséges a visszacsatolás is, például az általános választójog kiterjesztésével, valamint a választásokon magukat megméretető politikai pártok létrejöttével. Az állami közigazgatás kiterjed, a redistribúciós és jóléti

intézményrendszer is kiépül, a gazdasági feltételek kiegyensúlyozottsága fölött immár a jóléti nemzetállam öröködik.

Egyes történészek - elsősorban Nyugat-Európát tekintve - az 1648-as vesztfáliai békétől beszélnek nemzetállamokról, míg mások a nemzeti tudat gyakorlati megtalálását és fellángolását a francia forradalomhoz kötik, melynek eszméi nagy hatást gyakoroltak egész Európára. Nem csoda, hogy a XIX. században a polgári (demokratikus) igények, az abszolutizmus elleni harc, a liberalizmus térnyerése együtt jártak a nemzeti lelkesedéssel, a nacionalizmus kibontakozásával. Az érzelmeken túl arról a racionális felismerésről is beszélhetünk, hogy a polgári állam és közigazgatás egy homogén társadalomban könnyebben és hatékonyabban volt megvalósítható.

Érdekes, hogy két egykori birodalom romjain apró darabokra szaggatott nemzet (az olasz és a német) számára mégis a nacionalizmus hozta meg az egységet (1861-ben, illetve 1871-ben), és ezzel a nemzetállammá válást, míg a birodalmi kísérletek már jó ideje nem voltak sikeresek. Ezek azonban felülről irányított mozgalmak voltak - Bismarck porosz miniszterelnök, későbbi „vaskancellár” és Cavour piemonti miniszterelnök által -, és két európai dinasztia vezetésével valósították meg az egységet, azonban az olaszok a dinasztikus egyesítést vegyítették a forradalmi úttal (Garibaldi).

Emellett nemzetállamként viselkedett olyan ország is, amelyik nem volt homogén. Magyarországon a nemzetiségek a számukra biztosított egyéni szabadságjogokon, illetve az anyanyelvű oktatáson és hivatali ügyintézésen túl nem számíthattak többre a dualizmus idején sem, a vége felé inkább ezek a jogok is szűkültek, éppen a szláv és román nacionalista törekvésektől való félelem miatt. Ugyanakkor a magyar mint államalkotó, mint politikai nemzet lett meghatározva – már 1848-49-ben Kossuth is ezt képviselte. Ahogy már utaltunk rá a nemzetiségekkel nem sikerült dűlőre jutni. Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy Magyarország egy soknemzetiségű állam volt, és a sorsa egy soknemzetiségű dinasztikus birodalomhoz kötötte, a kiegyezés utáni reálunió formájában. A magyarországi nemzetiségek nemzettudatának fellángolását az alulról építkezés (a herderi eszméket magukévá

tevő értelmiségük) mellett külső támogatás is jellemezte, a Habsburgok már a XVIII. században is politikai fegyverként használták őket, míg a románok a román királyságból kaptak szellemi muníciót.

Az oroszoknál sajátos módon jelentkezett a nemzeti lelkesedés. Egyfelől volt alulról jövő népi, nemzeti, vallásos irányzat (szlavofilizmus), másfelől paradox módon a birodalmi politika is merített ebből a lelkesedésből, a pánszlávizmust tűzve zászlajára, a függetlenné válni nem tudó lengyeleknél pedig erőszakos oroszosítás ment végbe 1863 után.

Mint látható a nemzetállamok múltja, kialakulásuk története rendkívül változatos képet mutat. Ennek logikus következménye, hogy a nemzetállamok a mai Európában is rendkívül sokszínűek, és nyilvánvalóan azok is maradnak. Az Európai Unió jövője attól függ, hogy az érdekeltek képesek lesznek-e egy olyan működőképes modell kidolgozására, amelyik az önálló tagállamok szövetségén alapul. Az Európai Egyesült Államok hívei a kontinensen élő népek ellenségei.

(Ez az írás a *Demokrata*, 2013. április 24-i számában megjelentek átírt, bővített változata.)

Diskay Lenke: *In memoriam Bartók Béla*